

A lázadás ára

A Mátyás király uralma ellen támadt 1467. évi felkelést követő megtorlás véres jelenetekben bővelkedő epizódjait részletesen ismerteti Antonio Bonfini nagy történeti munkája. Oldalakon át taglalja a történeteket, ezért amennyiben mindössze arra vagyunk kíváncsiak, hogy főbb vonalaiban miként zajlott le a felkelés utolsó felvonása, elegendő, ha fellapozzuk a *Decades* vonatkozó fejezetét.¹ Alig nehezebb, de jóval érdekesebb a dolgunk, ha a lázadás nem csupán húsba, hanem birtokba vágó következményeit is meg kívánjuk ismerni, azaz, ha arra a kérdésre próbálunk meg választ adni, hogy a felkelést követő jószágelkobzás milyen mértékű lehetett. Ez esetben a korszakból fennmaradt birtokjogi tárgyú oklevelekhez fordulhatunk segítségért. Az alábbiakban erről, a birtokelvételek áttekintéséről lesz szó. Mielőtt azonban a szűkebben vett tárgyra térnék, meg kell jegyezmem, a lázadók javainak sorsa iránti érdeklődés nem új keletű a magyar történetírásban. Néhány éve a felkelés egyik prominens alakja, Farnasi Veres Benedek és családja vonatkozásában Jakó Zsigmond már részletesen foglalkozott a kérdéssel.² Végezetül hangsúlyozni kívánom: a jelen írás a témának csupán előtanulmány jellegű felmérése, és mindössze néhány jelenség bemutatására törekedett. Ezért egyebek mellett az elkobzott birtokok adattárát és tételes felsorolását sem tartalmazza.

Hazatérőben a magát Kosztolányba befészkelő cseh zsoldosvezér, Svehla kifüstölésére vezetett sikeres hadjáratából, Mátyás 1467. február elején Budára országgyűlést hívott össze,³ s alig két hónappal később, az egybesereglett rendekkel nagyszabású adóreformot fogadtatott el. A reform értelmében Mátyás kamarahaszna (*lucrum camerae*) helyett immár királyi kincstár adója (*tributum fisci regalis*) néven igényelte az uralkodót az ország összes jobbágyportája után megillető rendes évi adót, ráadásul, a korábbi gyakorlattal ellentétben, azt nem telkenként, hanem a több családnak is otthont nyújtó portákon, háztartásonként követelte meg. Az újítást az anyaország kiváltságos rendjei is erősen sérelmezték, Erdély nemességét azonban különösképpen érzékenyen érintette, mivel birtokaik, Nagy Lajos kegyéből, 1366 óta egységesen mentesültek a kamarahaszna fizetése alól. Az évszázados privilégium most egy csapásra értékét veszítette, ráadásul Mátyás a jobbágyok mellett a fizetés alól mindaddig szintén mentes székelyeket is a *tributum* megfizetésére kötelezte.⁴ Az új adóval és a szintén ekkor átalakított külkereskedelmi vámmal szemben rögzített széles körű ellenállás bontakozott ki. Fizetését több helyütt is megtagadták, Erdélyben pedig az óriási felháborodás nyílt szervezkedéshez vezetett. Az elégedetlenek hamar egymásra találtak, és számos magyar nemes, több száz város és székely szék 1467. augusztus 18-án Kolozsmonostoron egybegyűlt képviselői végül egyezséget kötöttek.⁵ Kinyilvánították, hogy a magyar királyoktól nyert szabadságukat akár erővel is megvédelmezzik, s ha kell, a királlyal szemben is hadba szállnak. A védekezés költségére az éppen esedékes

¹ Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei* (ford. Kulcsár Péter). Bp. 1995 (a továbbiakban: Bonfini).

² Jakó Zsigmond: *A Farnasi Veres család (Az 1467. évi erdélyi lázadás kutatásához)*. In: *Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk. Kiss András. Kvár 1999. 212–231.

³ Mátyás országgyűlési meghívóját a sárospataki otthonában tartózkodó Pálóci László országbíró legkésőbb február 9-én már kézhez vette: Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 214370.

⁴ A felkelés kirobbanásának okát már Fraknói Vilmos az adózás változásával hozta összefüggésbe (Fraknói Vilmos: *Hunyadi Mátyás király*. In: *Magyar történeti életrajzok*. Bp. 1890. 167), és azt az újabb irodalom is hasonlóképpen magyarázza. Lásd pl. Engel Pál–Kubinyi András–Kristó Gyula: *Magyarország története 1301–1526*. 233. (a vonatkozó rész szerzője Kubinyi András); Kubinyi András: *Mátyás király*. Bp. 2001. 64. és Tringli István: *Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541*. Bp. 2003. 55.

⁵ A Bécsben örzött egyezség szövegét több ízben is kiadták, pl.: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VII. Von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch, Gernot Nussbächer. Hermannstadt 1892–1991. (a továbbiakban: Ub) VI. 293–295.

királyi adót ajánlották föl, előjáróikká (*directores et antecessores*) pedig a három hivatalban lévő erdélyi vajdát – Szentgyörgyi János grófot és testvérét, Zsigmondot, valamint Monyoróke-réki Ellerbach Bertoldot –, továbbá az uralkodó kedvenceit, a Szapolyai testvéreket, Imrét és Istvánt választották. A szövetkezésből azonban nem sok valósulhatott meg, mert Mátyás már az erdélyi rendek által kötött paktum előtt tudott arról, hogy a Királyhágón túl lázadás készülődik, és szokása szerint azonnal cselekedett. A moldvai vajda ellen az év második felében amúgy is tervezett hadjáratára készülő uralkodó gyülekező csapatai egy részét be sem várva, valószínűleg már Szent István ünnepén elindult Budáról, és szeptember 22-én, miután serege Szentgyörgyi János hadát menetből legyőzte, már Kolozsvárot is volt.⁶ A rendcsinálás ezt követően ugyan még legalább egy hónapig tartott, a király gyors és határozott fellépését azonban teljes siker koronázta. A legelszántabbak még ellenálltak ugyan, néhányan pedig külföldre menekültek, ám János vajda a vereség után azonnal meghódolt.⁷ Példáját követve sokan már október elején, Tordán térde hajtottak Mátyás előtt, és rettegve várták, hogy a király milyen sorsot szán nekik és javaiknak.⁸

A „fökolompos” magyar báróknak ezúttal szerencsésük volt, velük kesztyűs kézzel bánt a király. A három vajdát ugyan azonnal leváltotta, fejük azonban nem forgott veszélyben. A lázadás tényleges vezetője, Szentgyörgyi és Bazini János sértetlenül térhetett haza hatalmas nyugat-magyarországi birtokaira, ám lázadásáért – testvérével, Zsigmonddal együtt – két uradalmával fizetett. Előbb, 1468 áprilisában, a morva határon fekvő Berencset kellett az első cseh háborújára induló Mátyásnak visszaadniuk, majd egy évvel később a Sopron megyei Élesszeget is elvette tőlük a király.⁹ Hasonlóképp érzékeny veszteség érte a harmadik vajdát, a kolozsmonostori szerződés szövegébe alighanem csak méltósága és Mátyás-ellenes múltja okán felvett Ellerbach Bertoldot. Noha ősi javaihoz Mátyás nem nyúlt, és a felkelés után egy évvel Ellerbach egyik familiárisát még kisebb kedvezésben is részesítette,¹⁰ Bertold nem sokkal korábban szerzett verőcei uradalmára azonban valamikor 1469–1471 között – talán éppen Élesszeg várának kisajátításával egy időben – lecsapott és elkobozta.¹¹ A felkelést a háttérből irányító és az északkeleti országrészt hadiállapotban tartó Szapolyai Imrének azonban semmi bántódása nem esett. Mátyás még a télen megbocsátott Szapolyainak, kegyébe is visszafogadta, olyannyira, hogy egy évvel később már együtt osztozkodhatott Dengelegi Pongrác Jánossal a magvaszakadatan meghalt Vámosi Bebek Pál uradalmain.¹²

A két Szentgyörgyi és Ellerbach, ha veszteségek árán is, de megúszták a kalandot, ám erdélyi alattvalóin Mátyás a lázadást keményen megtorolta. Október elején a király még békülékeny hírokat pengetett, és Kolozs megye nemességét Tordán általános kegyelemben részesítette, mihelyt azonban két héttel később Nagyszébenbe ért, s a lázadás utolsó góciát is felszámolta, hangot váltott, s a város piacán nyolc felkelőnek azonnal fejét vette. A kivégzettek között volt

⁶ Augusztus 19-én Mátyás még Budán volt: DL 84722. szeptember 22. Kolozsvár: Ub VI. 296–297.

⁷ Jakó: *A Farnasi Veres család*. I. h. 227.

⁸ Az eseményekre lásd Fraknói: *Hunyadi Mátyás király*. I. h. 168–175, ahol a lázadás mindmáig legrészletesebb összefoglalása olvasható.

⁹ Berencset 1462-ben szerezték meg a Szentgyörgyiek – DF 225483. –, és 1468. április 11-én kellett arról lemondaniuk: Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 16577; Élesszeget ugyan állítólag hatezer aranyforintért engedték át a királynak, ám véleményem szerint kizárt, hogy önként. DL 16913.

¹⁰ DL 94237.

¹¹ 1469. VI. 17-én még Ellerbach Bertoldé Verőce: DF 261670. Elvételének említése: DL 33420.

¹² Stephanus Katona: *Historia critica regum Hungarie. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata*. I–XLII. Pestini etc. 1789–1809 (a továbbiakban: Katona). XV. 256. A Bebek-birtokokra lásd Engel Pál: *A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században*. I–II. In: *Honor, vár, ispánság*. Válogatott tanulmányok. Válogatta, szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 55, 71.

Veresmarti Geréb Péter szebeni királybíró, a tehetős köznemes Suki Mihály, egy bizonyos Cseri János, akit talán Vizakna oppidum bírójával azonosíthatunk, és a szebeni bíró.¹³ Karácsony után a moldvai hadjáratból sebesülten és az elmaradt siker miatt csalódottan hazatérő király Brassóba érve további négy személy fölött tört pálcát. Előbb a „vajdák jeles nemzetségéből született havaselvi Mihályt” sújtotta fovesztéssel, majd január 10-e táján, Kolozsvárott, véres látványosságnak is beillő kegyetlen kínzások után a Hunyadi család volt beszercei várnagyát, Szentiványi Székely Mihályt,¹⁴ bizonyos Aladárt (véltetően Medgyesi Alárd Lászlót) és ifjabb Vizaknai Miklóst, az egykori szebeni ispánt is vérpadra küldte.¹⁵ Hogy az elrettentés teljes legyen, az erdélyi nemesség birtokaira és a szászokra portánként két forint rendkívüli adót vetett ki – mely a kortárs lengyel krónikás, Długosz, nyilván téves, értesülése szerint négyszázezer aranyat hozott a kincstárnak¹⁶ –, és vérdíjukat, amely mindaddig anyaországi társaikéval egyezően kétszáz aranyforint volt, hatvanhatra szállította le.¹⁷

A lehulló fejek mellett a lázadók birtokairól kiállított adománylevelek sora kísérte a király útját. Az elsők között, még Kolozsvárott, Sink szék királybíróját, Morgondai Jánost fosztotta meg tisztességétől és két falujától,¹⁸ majd alig tíz nappal később Erdély „öshonos” bárói családjára, a Losonci Dezsőfiekre csapott le, miután Tordán hűtleneknek nyilvánította őket, váraikat megszállta, és öt uradalmukat néhány hét alatt szétosztogatta. Albert király egykori vajdájának fiai földönfutók ugyan nem lettek, mert számos kisebb birtokukat, mint például Szentmiklóst¹⁹ megtarthatták, egykori hatalmuk és gazdagságuk azonban semmivé foszlott. Hatalmas csicsói uradalmuk legjavát már október elsején egy előkelő somogyi nemesnek, Szerdahelyi Imrefi Jánosnak adományozta Mátyás,²⁰ két másik uradalmukat, a vécsit és a kisebb bonyhait (más néven újvárit) pedig Bátossal és Vajdakamarással együtt a később majd báróvá emelkedő visegrádi várnagy, Nádasdi Ongor János nyerte el.²¹ Bálványosi dominiumukat a váradi püspök, Beckensloer János kapta meg, míg a Nógrád megyei Divény várára és falvaira az ország nádora, Gutti Ország Mihály tehette rá a kezét.²²

¹³ A Bonfini által említett Cseri Jánosról forrásaink nem tudnak, ellenben ismernek egy bizonyos Cseh Jánost (~ Chech, Cheh), aki 1450-ben az idősebb Vizaknai Miklós familiárisaként bukkan fel (Ub V. 307), később pedig Vizakna bírójaként szerepel (1464: Ub VI. 175).

¹⁴ Beszercei várnagy pl. Ub VI. 11.

¹⁵ Ifj. Vizaknai Miklós szebeni ispán 1464-ben: Ub VI. 168. – A kivégzésekről részletesen beszámol és a kivégzettek névsorát is közli Bonfini: 753. és 755. A Brassóban kivégzettek egyikét Bonfini csupán keresztnévvel, Aladárnak nevezi. Hogy e kivégzett Aladár azonos Medgyesi Alárd Lászlóval, pusztán feltételezés.

¹⁶ A kétförintos adó emléke egy királyi mandatumban maradt fenn: Ub VI. 317. Lásd Joanis Długosz: *Historiae Polonicae libri XII. tomus XIV. Cracovie 1878. 63.*

¹⁷ Fraknoi: *Hunyadi Mátyás király. I. h. 171.*

¹⁸ DF 245083. (Tartalmi átirat 1486-ból.)

¹⁹ *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Bánffy család történetéhez.* Szerk. Varjú Elemér, Iványi Béla. I–II. Bp. 1908–1928. II. 160. (a továbbiakban: Bánffy okl.), és lásd még Engel Pál: *Magyarország a középkor végén.* Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Bp. 2001 (a továbbiakban: Engel: *Térkép*).

²⁰ DL 27916. – 1467. X. 1. Az adománylevelél a vár mellett 36 falut és mezővárost említ. A birtokokkal együtt Imrefi János az Alrévben, Felrévben és Rettegben szedett vámok kétharmada mellett a Doboka megyében fekvő, szintűgy volt Losonci Dezsőfi-birtok, Vajdakamaráson (Doboka megye) szedett vám kétharmadát is megkapta. – Mátyás uralkodása vége felé Csicsó várát István moldvai vajdának adta. Az akkori birtokost, Szerdahelyi Imrefi Mihályt II. Ulászlótól cserébe nyugat-magyarországi birtokokkal, István vajda pedig készpénzzel kárpótolta. A csicsói uradalomra lásd még: Elekes Lajos: *Nagy István moldvai vajda politikája és Mátyás király.* Bp. 1937. 76–78.

²¹ DL 27361, DL 27062, Bánffy okl. II. 103. – Bonyha possessiót a 15. század közepéig erősségéről Újvárnak nevezték. A vár azonban valamikor a század közepe táján elpusztult (Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457.* I–II. História könyvtár – Kronológiák, Adattárak 5. Bp. 1996 – a továbbiakban: Engel: *Archontológia* – I. 452), a kis birtoktestet pedig ezt követően, úgy látszik, legjelentősebb települése után tartották számon.

²² DL 27917, lásd még Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* Bp. I–III. és V. 1894–1913 (a továbbiakban: Csánki) V. 539. és Engel: *Térkép*, valamint DL 16585. és DL 17117.

A Losonci Dezsőfiek bukása azonban, bármily látványos volt is, csak nyitányát jelentette a király birtokelkobzásokban megnyilvánuló haragjának. A nagyszebeni kivégzéseket követően egy másik bárófi, a Szapolyai Imréhez csatlakozással vádolt Pelsőci Bebek György Bars megyében fekvő hrussói uradalmát adományozta el Mátyás (egész pontosan birtoklásának jogát engedte át másnak, mert Hrussót már hosszú évek óta nem a Bebek uralták²³), majd a szebeni királybíró javainak elajándékozása után Erdély tekintélyes köznemesi familiái következtek. Csak áttekintésképpen vegyük ezeket röviden sorra. Még október végén gyors egymásutánban híveinek adta a lefejezett királybíró, Geréb Péter Hortobágy birtokát, Dobokai Miklós nyolc birtokrészét, valamint Iklódi Márton és István tíz, Kolozs, Doboka és Belső-Szolnok megyében elterülő fekvőségét.²⁴ Majd november elején, miután bevonult Segesvárra, Vizaknai Miklós birtokai mellett Farnasi Veres Benedek és János, valamint Kecseti László falvainak sorát osztotta szét.²⁵ Hrussó várát az udvari familiáris, Szelcsényi Pál,²⁶ míg Dobokai Miklós Zilah közelében elterülő terjedelmes birtokait Mindszenti János alajtónállómester, a király osztrák hívének, Lamberger Frigyesnek a helyettese, dobokai birtokrészét pedig (valamivel később) Ernuszt János familiárisa, Szenterzsébeti Forster György szerezte meg. Az Iklódi-vagyon jó részét – nem utolsósorban a királyt kisegítő kétezer aranyforintjáért – egy budai polgár, az ekkortájt a nagybányai pénzverőkamara élén álló Kovács István érdemelte ki,²⁷ Veresmarti Geréb Péter és Vizaknai Miklós javaiba pedig a királyt Erdélybe is elkísérő kincstartó, Ernuszt János ültetett be.²⁸ A Farnasi Veresek és Kecseti László falvait nagyjából Nagylaki Jakcs István és Demeter, Belényszállási Sándor Pál, bizonyos Kölkedi Pikre András,²⁹ valamint Nagyfalusi Marton Mihály, a Losonci Bánfiak sólyomkői és sebesvári várnagya vehették át; de jutott a koncból Medgyes- és Selykszék királybírájának, Eceli Tabiási Györgynek és Torda városának is. Mielőtt a király Segesvárról továbbindult volna, a következő évek szörényi bánját, a Temes-vidékről érkezett Mutnoki Mihályt³⁰ és egy bihari nemes, Mezőgyáni Mihályt részesítette jutalomban: a két Mihály az Illyei Dienessiek Arad megyei Zádorlaka birtokát és a hozzá tartozó három falut kapták meg felesbe.³¹ Bár pontos dátumhoz nem lehet kötni, valószínűleg ekkor nyerhette el Nádásdi Ongor János Torockai Illés tizennyolc Kolozs és Torda megyei fa-

²³ Ténylegesen már 1446 óta nincs a Bebek kezén. Előbb 1446-ban csehek foglalták el, majd 1456. VII. 9. előtt Tapolcsányi Kelemen váltotta magához. Engel: *Archontológia*. I. 330.

²⁴ Hortobágy birtok: Ub VI. 303–304. Dobokai Miklós javaira: DL 27493, DL 27495. Iklódi birtokok: DL 36557. Az Iklódiak javaival együtt Fejérdi Istvánnak a Doboka megyei Kovácsiban lévő birtokrészét is eladományozta a király (uo.).

²⁵ Vizaknai javaira: DL 16591. lásd még DL 16593. és DL 17897. A Farnasi Veresek és Kecseti László birtokaira lásd Jakó: *A Farnasi Veres család*. I. h. 226–227.

²⁶ DL 16589.

²⁷ Kovács Istvánra lásd Kubinyi András: *A kincstári személyzet a XV. század második felében*. Tanulmányok Budapest múltjából. XII. 25–46, különösen 41–42 (113. jegyzet). Kovács 1470-ben távozott Erdélyből, 1467-ben szerzett adománybirtokain valószínűleg ekkor adott túl. Mátyás e javak egy részét már 1470 tavaszán két udvari nemesnek, (Szegi) Dóci Imrének és Dánfi Andrásnak adományozta (DL 27335). Az oklevél ugyan Iklódi összes birtokának eladományozásáról ír, a Kolozs megyei Ört és Szoport, valamint Iklódi két másik, Doboka megyében fekvő jószágát azonban bizonyosan nem engedte át Dóciéknak. A két Kolozs megyei települést az év végén, vegyes adományként bizonyos Ragusai Frank és fia, Jeromos nyerte el (DL 26901-2), míg a Doboka megyei javakat egy korábbi alvajda, Szilkeréki Gibárt Benedek és Potyondi János kapta meg (DL 27337). – Kovács István 1467. szeptember 14-én még nagybányai kamarás: DF 214399.

²⁸ Ernuszt kincstartóságára lásd Kubinyi András: *A kincstári személyzet*. I. h. 29–30. és 39–40 (62. jegyzet).

²⁹ Személye egyelőre ismeretlen. Nevéből ítélve talán a pécsi püspök embere lehetett. Az általa nyert Farnasi-javakat már a következő év tavaszán Csupor Miklós kapja meg királyi adományként (DL).

³⁰ Mutnoki szörényi bánsága: 1467–1469. 1470. VI. 12-én már egykori banként említik: Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története*. III (Oklevéltár). Bp. 1882. 425.

³¹ DL 16594.

luját, valamint birtokrészét,³² és lett Vingárti Geréb János Iklódi Márton nyolc Fehér megyébe eső kisebb-nagyobb fekvőségének az ura.³³

Némiképp különösnek tetsző, de az adományesőből az eljövendő évek vajdáira, a király bizalmát maradéktalanul élvező unokatestvére, Dengelegi Pongrác Jánosra és a következő évek első számú királyi kegyencére, az előkelő udvari nemesek közül ekkortájt kiemelkedő Körös megyei nagybirtokos Monoszói Csupor Miklósról e hetekben alig hullott valami. A rokon Pongrác János ugyan kapott egy falut, a létai uradalmával határos Torda megyei Szentkirályt,³⁴ ám nagyobb szeleteket csak a következő év tavaszán és nyarán tudott a két újdonsült vajda a lázadók birtokaiból kihalásítani. Igaz, Csupor Miklós szolgálatait 1468-ban legkevesebb hat alkalommal adománnyal viszonzta Mátyás. Így lett Csuporé a Losonci Dezsőfiek négy kisebb birtoka mellett Szentiványi Székely Mihály sárpataki kastélya, valamint tizenhat faluja és birtokrésze, a Farnasi Veres-javak két alkalomra átengedett „maradék” – huszonkét Torda és Kolozs megyei egész- és részbirtok – és a kivégzett Suki Mihály összes birtoka. (A Suki-javak zömét, nyilván még a télen, Újlaki macsói vicebánja, Geszti János nyerte el. Csupor azonban még a tavasszal kijárta, hogy Mátyás azokat Gesztitől visszavegye, és neki adja. Ezt követően, embert és lovat nem kímélve, familiárisa kilenc nap alatt Budáról Kolozsvárra ért a király iktatást elrendelő levelével, és április elsején már be is iktatták a vajdát.³⁵) Április elején megkapta Somkeréki Erdélyi István geryeszegi kastélyát és annak hét tartozékát, majd Mátyás első cseh háborújában, Laa vára alatt Apafi Mihály falvainak legjavát – többek közt a Királyföld közepén fekvő Almakeréket, Rudályt és Szászújfalut – is kiverekedte magának. Emberei ekkor már minden bizonnyal benn ültek a torockói uradalomban is, ám Torockai Illésnek a felkelés során a király nevében lefoglalt tekintélyes javairól – köztük Torockószentgyörgy várában bírt részéről – Csupor csak két évvel később tudott adománylevelet szerezni.³⁶

Amíg Csupor a király oldalán Morvaországban harcolt, addig Dengelegi otthon maradt, és a nyarat a török elleni védekezéssel töltötte. Ha a töredékesen fennmaradt forrásokot helyesen értelmezzük, eredményesen, mert valamikor június végén egy kisebb török beütést valószínűleg megghiúsított. A történetekről azonnal értesítette Mátyást, és a jutalom fényében, úgy tűnik, jelentős sikerről számolhatott be.³⁷ A július közepén, Radistye ostromolt falai alatt megejtett do-

³² Pakocsa, Kapus, Iklánd, Bodon, Dátos, Lekence, Keménytelke, Sospatak, Póka, Szentmiklós, Egerszeg (Torda m.); Budak, Faragó, Fizkút, Kiscég, Nagynyulás, Tuzson, Tomb (Kolozs m.): DL 32385. és DL 16167. Lásd még Csánki V. 616. és 828, valamint Engel: *Térkép*.

³³ Iklódi eme nyolc birtokrészét 1466 végén vette zálogba Vingárti Geréb János (DL 16446). Mivel Iklódi a lázadás után csak zálogbirtokait tarthatta meg (DL 27339), viszont e birtokai utóbb a vingárti uradalom részeit alkották (lásd Engel: *Térkép*).

³⁴ DL 28409.

³⁵ Jakó Zsigmond: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közlésezi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 17.) Bp. 1990 (a továbbiakban: Jakó) 1797. reg. Iktatás apr. 1., oklevél kiállítva apr. 15-én: Jakó 1800. reg. (=a bejegyzés alapjául szolgáló fogalmazvány: DL 28408).

³⁶ Csupor Miklós adománylevelei: Jakó 1797. reg. *A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. I–II. Szerk. Barabás Samu. Bp. 1895 (a továbbiakban: Teleki oklt.). II. 90–92. (= Suki Mihály), DL 30210. (= Somkeréki Erdélyi), DL 30211. (= Almakeréki Apafi Mihály), DL 30213. (= Farnasi Veres Benedek), DL 30884. (= Farnasi Veres és Kecseti László), DL 32363. (= Szentiványi Székely Mihály). Vö. Jakó: *A Farnasi Veres család*. I. h. 227. A torockói adománylevél: DL 28414. – Hogy Geryeszeg mellett Sárpatakon is kastély állt, az adománylevél nem közli. A kastélyokra vonatkozó adatokat lásd Csánki V. 669. és 675.

³⁷ Az eseményekről nem sokat tudunk. A vajdát még április 25-én Szászrégenben érte utol a szörényi bánok futára a hírrel, hogy egy kisebb török sereg átkelt a Dunán, és Erdély megtámadására készül. Pongrác János azonnal mozgósítást rendelt el, és a csapatok gyülekezőhelyéül Szászsebest jelölte meg (Ub VI. 335). Az erdélyi sereg csak lassan gyülekezett, a szász székeket a vajdának Monyorósról június 11-én újabb parancslevéllel kellett megsűrgetnie (Ub VI. 340–341). Pongrác 23-án még Szászvárosban volt (Ub VI. 343), július 5-én azonban már visszatért Kolozsvárra, és onnan írt a szász székeknek. Levelében a korábbi konkrét mozgósítási parancsral szemben ekkor már csupán katonáik készenlétben tartását írta

náció tárgyát a lázadásban magukat szintén megégető Illyei Dienessiek marosillyei uradalma alkotta.³⁸ A helyi viszonyokat jól ismerő Pongrác pontosan tudta, mit kér. A Hunyad megyei, két hatalmas tömbben elterülő domínium az Illyén álló kastély és az algyógyi erődített udvarház mellett legkevesebb félszáz települést, köztük egy jelentős mezővárost (Algyógy) zárt magába, területe pedig messze meghaladta a százezer holdat.³⁹

A volt lázadók birtokaiból a leverésükben főszerepet játszó bárók és előkelők vezető familiárisainak 1468-ban is jutott néhány falu. Az év elején kapta meg Magyar Balázs jobbkeze, a későbbi székely alispán, Tornyosi Huszár Péter Drági István és Zsigmond két faluját Dobokában,⁴⁰ lett a tavasszal a Pongrác familiáris Teremi Sükösdieké Medgyesi Alárd László javaikkal határos Vidraszeg birtoka a Maros mentén és Keméndi Gergely Keménden és Bánpatakán lévő birtokrészei Hunyadban,⁴¹ valamint a vélhetően szintúgy a vajdát szolgáló Szentgyörgyi Erdélyieké Kecseti László három faluja és kecseti birtokrésze.⁴² A cseh hadjárat után, össze nyerte el hűsége tekintélyes jutalmát a Hunyadból származó két Rápolti fivér: Gothárd gyulafehérvári prépost és György, a volt kolozsi ispán,⁴³ Selindi Buda Miklós küküllői főesperes, a király erdélyi jövedelmeinek adminisztrátora, s hogy a családi javakat legalább részben megmentsé, Somkeréki Erdélyi Miklós, aki a testvére, Erdélyi István maradék birtokait kérte fel a királytól.⁴⁴ A lázadás révén hűtlenné vált nemesek javainak eladományozásáról ugyan még a következő években is hallunk, ám egyre kevesebbet. Birtokaikat a jutalomra váró hívek hamar szétkapkodták, az adománylevelekben a volt lázadók birtokaiként felbukkanó javak immár vagy egy újabb birtokosváltás, vagy az időközben örökös nélkül elhunyt egykori hűtlen nemes urafogyottá vált és (így biztosabb jogcímen valószínűleg újra) felkért jószágai-ként fordulnak elő. A vázlatos áttekintést ezért e ponton le is zárhatjuk, és a lázadás során gazdát cserélt birtokok mérlegét röviden az alábbiakban vonhatjuk meg:

Az 1467. évi felkelés megtorlásaként Mátyás a kisebb fekvőségek mellett tíz erdélyi és öt, a Királyhágótól nyugatra fekvő uradalmat vett el.⁴⁵ Legalább tizenkét várnak és kastélynak – Bálványos, Berencs, Csicsó, Divény, Élesszeg, Gernyeszeg, Hrussó, Illye, Sárpatok, Torockószentgyörgy, Verőce, Vécs és Zádorlaka – lett új ura, a hűtlenséggel megbélyegzett nemesektől királyi kézbe került, majd másoknak átengedett egész- és részbirtokok száma pedig elérte a háromszázat. A gazdát cserélt terület összességében meghaladta a hétszázézer holdat,

elő, ami arra utal, hogy a török támadás közvetlen veszélye a nyár közepére megszűnt. Az pedig, hogy Mátyás július 16-án, Radistye ostromakor a távol lévő Dengelegi Pongrác Jánost jelentős adományban részesítette, arra enged következtetni, hogy valamikor június végén a vajda vagy csapatai meg is ütköztek a törökkel, és az összecsapás az erdélyi fegyverek győzelmét hozta. Vö. Gustav Gündisch: *Siebenbürgen in der Türkenabwehr, 1395–1526*. Revue Roumaine d' Histoire 1974/3. 432–433. (Gündisch 1458–1478 között nem számol török beütéssel, 1468-ra vonatkozóan csak török veszélyről és a vajda által elrendelt mozgósításról írt.)

³⁸ DL 27499, DL 27500.

³⁹ Az uradalomra vonatkozó adatok legjavát már Csánki Dezső összegyűjtötte. Lásd Csánki V. 51, 53–54, 173–174.

⁴⁰ A Huszár Péternek adott két falu Szentpéter és Újrakos: DL 27332. (Szentpétert Mátyás már 1467. november elején Huszár Péternek adta (DL 28410), az iktatásra azonban csak 1468. január 8-án adott parancsot (lásd előbb). Huszár Péter székely alispánsága: DF 257745.

⁴¹ Vidraszeg (Küküllő m.): DL 27689, Keménd és Bánpataka: DL 29526.

⁴² A Szentgyörgyi Erdélyieknek adott Kecseti-javak: Hári (Fehér m.), Dengeleg és Kecset egy része (Belső-Szolnok m.), Felsőtők (Doboka m.): DL 26410.

⁴³ A Rápoltiak Kecseti László Sály, Velkér, Szentmárton, Méhes és Ölyves birtokait (Torda és Kolozs m.) kapták: DL 26413.

⁴⁴ Selindi Buda Miklós Fejérdi István Fejérdén (Kolozs m.) lévő birtokrészét kapta testvéreivel együtt: DL 26794. Selindire lásd pl.: Ub VI. 333.

⁴⁵ Erdély: Bálványos, Bonyha, Csicsó, Illye-Algyógy, Gernyeszeg, Somkerék, Sárpatok, Torockószentgyörgy, Vécs. Tizedikként, Jakó Zsigmondot követve, közéjük soroltam a Farnasi Veresek kiterjedt mezőségi birtokait is. Lásd Jakó: *A Farnasi Veres család*. I. h. passim.

vagyis körülbelül akkora volt, mintha egy év alatt egy közepes méretű középkori megye – pl. Abauj, Belső-Szolnok vagy Doboka – teljes területe cserélt volna gazdát. Tekintélyes birtokmozgás volt ez, s ennek az óriási ingatlanvagyonnak több mint kétharmada Erdélyre esett.

A konfiskálás a Királyhágón túl elterülő országrész életében számottevő változásokkal járt. Mindenekelőtt a Losonci Dezsőfiak bukását és a helyükbe lépő Dengelegi Pongrácok további társadalmi emelkedését hozta el. Ami a köznemességet illeti, közülük a szó fizikai értelmében ugyan kevesen tűntek el, ám 1467 őszén – a Tomaj nembeli Losonci Dezsőfiak uradalmi mellett – részben vagy teljesen mintegy másfél tucat, zömében Árpád-kori nemzetségből származó jómódú család sokszor évszázadok óta birtokolt jószágai veszttek el. Az erdélyi nemesség politikailag hangadó, tehetős középbirtokos rétegének mintegy felét – az Apafi, Dobokai, Illyei Dienessi, Somkerekai Erdélyi, Iklódi, Kecseti, Torockai, Suki, Farnasi Veres családokat – valószínűleg elsodorta a lázadást követő megtorlás. Még a szerencsésebbjének – mint a Somkerekai Erdélyiek, akik mögött pedig Dengelegi Pongrác János vajda állt – is hosszú évekbe tellett, míg birtokait visszaszerezte,⁴⁶ ám a Torockaiak már közel félszáz éven át küzdöttek torockószentgyörgyi uradalmukért, míg küzdelmüket végül siker koronázta.⁴⁷ A Dienessieknek már csak illyei uradalmuk felét, a Farnasi Vereseknek pedig, mint közismert, csak vagyonuk töredékét sikerült visszaszerezni.⁴⁸ De nemcsak a felkelők szenvedték meg a király haragját. Hogy a birtokos hű avagy lázadó, e hetekben alig számított, ha lehetőségük nyílt rá, Mátyás felvonuló kapitányai, amit csak lehetett, lefoglaltak. Még a feltétlen királyhű kúriai jegyző, Kecseti (másként Kodori) Gál hét Belső-Szolnok megyei faluja is csak Mátyás külön parancsára menekült meg a közeli Csicsó és Bálványos várak megszállására kiküldött királyi csapatoktól.⁴⁹ A lázadók rokonsága királyi oltalomra persze nem számíthatott, ők – legalábbis egyelőre – kénytelenek voltak a hűtlen atyafiak sorsában osztozni. Így jártak Dobokai Miklós rokonai, akiket Csupor Miklós emberei fosztottak meg javaiktól, s jóllehet ártatlanságához nem fért kétség, a kivégzett Suki Mihály unokaöccse, János sem kerülhette el, hogy birtokaiból kivessék.⁵⁰ Az ártatlanok sérelmeit a lehetőségekhez mérten Mátyás nyilván igyekezett orvosolni, nyilvánvaló volt azonban, hogy a kialakult helyzetet nemcsak egyénekre szabva, hanem általános formában is rendeznie kell. A rendezés útját a kor bevett gyakorlata szerint a királyi kegyelem jelentette.

Price of the Rebellion. The study describes the process of retorsion and reconciliation after the collapse of the rebellion that has been arisen against the rule of King Matthias in 1467. It briefly reviews the motive which has led to the rebellion: the decreeing of the collection of the King's tax called "lucrum camerae" under a new designation, as a tax of the King's treasury. This new type of tax, which was mainly new in its designation, terminated the exemption of the Transylvanian serfs from the payment of the "lucrum camerae", which freedom they have enjoyed since the rule of King Louis I. At the same time they were obliged to pay the new tax. The decision that has come in the 1st of April, 1467, in Buda, has led to general discontentedness in the country and undisguised resistance in Transylvania.

After the breaking down of the armed resistance Matthias has started to the punishment of the rebels at the beginning of October. Twelve people died on the block and as a general punishment the blood-wit of the Transylvanian nobility – which was 200 golden forints consistently with that of the nobility living in the western parts of Hungary –, has been reduced to 60 golden forints. (The executions has happened in three places: in Nagyszeben, at the second half of October, in Brassó, after Christmas and in Kolozsvár, sometime in the middle of January.) The confiscation of the demesnes of the rebels has started at the end of September, and the distribution of their properties has lasted for more than a year. During the confiscation the owner of twelve castles from the Hungary and Transylvania has been changed and the number of the smaller and bigger tenures (market-town, village, farmstead) which had got new owners, exceeded the three hundred.

⁴⁶ Teleki oklt. II. 94. és 142–143.

⁴⁷ Csánki V. 678–679.

⁴⁸ A Dienessiekre lásd DF 244433, a Veresekre: Jakó: *A Farnasi Veres család*. I. h. passim.

⁴⁹ DF 260787.

⁵⁰ A Dobokaikra: DL 74191, Suki Jánosra: DF 255183, Suki Mihályhoz Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia*. Bp. 2001. MTA Történettudományi Intézet – Arkánus adatbázisok. CD-ROM.